

POLICY PAPER BR. 1 | MAJ 2021.

DOVEDIMO IH NAZAD: UPRAVLJANJE RIZIKOM

Autor: Asya Metodieva

UVOD

Lokalni i međunarodni mediji neprestano prenose priče o ljudima koji se ne mogu vratiti kući iz sirijskih kampova nakon što su se prije nekoliko godina pridružili Islamskoj Državi (IS). Ove priče upućuju na sigurnosnu dilemu s kojom se moraju nositi evropske vlade: kako upravljati rizikom? Zabranjivanjem povratka državljana IS u domovinu i nepreuzimanjem odgovornosti za njih, ili pak njihovom repatrijacijom i krivičnim gonjenjem? I balkanske zemlje se u proteklih nekoliko godina suočavaju s istom dilemom. Preko 1000 muškaraca, žena i djece iz ove regije otputovalo je u Irak i Siriju u periodu između 2012. i 2016. godine (vidi Tabelu 1.).¹ 1/3 je poginula, 1/3 se vratila, a 1/3 je još uvijek tamo.

Tabela 1. Balkanski borci na stranim ratištima koji su otišli u Siriju i Irak između 2012. i 2016. godine.²

Država porijekla	Muškarci	Žene	Maloljetnici
Kosovo	256	52	50
Albanija	79	29	38
S. Makedonija	146	10	-
Crna Gora	18	5	3
Bosna i Hercegovina	192	67	104
Srbija	37	12	10

U februaru 2021. godine, eksperti za ljudska prava UN-a su ponovo pozvali države da izvrše repatrijaciju svojih državljanima iz kampova na sjeveroistoku Sirije.³ Dvije godine nakon poraza "kalifata" IS u Siriji i više od tri godine nakon pada posljednje teritorije IS u Iraku, 13.500 strankinja i njihove djece i dalje su u kampovima pod kontrolom Sirijskih demokratskih snaga (SDF). U zatvorima u Siriji se

nalazi i 2.000 stranih boraca. Teško je procijeniti tačan broj stranih terorističkih boraca (FTF), jer neki imaju dvojno državljanstvo,

dok je nekima državljanstvo oduzeto.⁴ Među njima ima oko 60 različitih nacionalnosti.⁵

Procesuiranje stranih terorističkih boraca sa Balkana smatra se problematičnim iz više razloga. Prvi je otpor vlada prema repatrijaciji svojih državljanima. Kako ne postoji međunarodni okvir koji bi propisao kako države trebaju rješavati ovo pitanje, države u regiji su zauzele individualne pristupe. Uz to, vlade u Evropi ne pokazuju politički interes za repatrijaciju svojih državljanima, zbog čega su i balkanske države postale suzdržanje.

Dруго, podaci o osobama koje se još uvijek nalaze u Siriji su kontradiktorni. Mnoge osobe u kampovima nemaju lične isprave: pasoše su izgubili ili sami uništili. Uz ograničene administrativne kapacitete, to znači da kurdske vlasti ne uspijevaju osigurati sveobuhvatne informacije o državljanstvima stranih terorističkih boraca. Postoji vjerovatnoća da je određeni broj pripadnika IS lagao o državama porijekla iz različitih razloga, uključujući nespremnost na repatrijaciju ili činjenicu da se više ne poistovjećuju sa svojom domovinom.⁶ Pored toga, brojna djeca su rođena u ratnoj zoni, ali još uvijek nemaju nikakvo državljanstvo.

Treće, ni vlade na Balkanu nisu u stanju da osiguraju pouzdane podatke, jer imaju ograničene kapacitete za prikupljanje informacija direktno u kampovima i zatvorima. Zemlje čiji državljanji se i dalje nalaze u Siriji često imaju na raspolaganju samo procjene zasnovane na podacima iz nekoliko izvora: Kurdi, američka obavještajna služba, porodice i otvoreni izvori koje dijele međunarodne organizacije koje imaju pristup kampovima.⁷ Postoje praktični, operativni i zakonski problemi, jer su brojni

akteri uključeni u prikupljanje dokaza s prve linije, uključujući vojno osoblje, Komisiju za istrage Sirije, UNITAM (tim UN-a za istrage) i specijalizirane NVO.⁸ Stoga se javljaju izazovi u procesuiranju zbog nedostatka dokaza. Lokalne vlasti nemaju uvijek informacije o svakom pojedincu koji je počinio neki zločin u Siriji.

Tu su i pitanja koje se tiču uspješnosti programa reintegracije i kapaciteta balkanskih zemalja za njihovu provedbu. Državne politike za borbu protiv terorizma upućuju na zatvore kao posebnu vrstu okruženja u pogledu rizika od radikalizacije, kao i mogućnosti za deradikalizaciju.⁹ S jedne strane, zatvor je mjesto gdje bi osobe bez prethodnog iskustva s politički motiviranim nasiljem mogle doći u dodir sa radikalnim idejama. S druge strane, zatvor bi mogao biti mjesto za "mirnu promjenu i transformaciju".¹⁰ Peter R. Neuman nabraja različite operativne svrhe zatvora, analizirajući radikalne aktere: to je mjesto gdje teroristi formiraju mreže, razvijaju strategije, uspostavljaju hijerarhije i planiraju napade.¹¹ Postoje značajne razlike između država u Evropi kada se radi o procedurama i postupcima nakon puštanja ekstremističkog zatvorenika na slobodu.¹² Nekima nedostaje integriran pristup zatvoru i probacijskom.

OPCIJE POLITIKA

Postoji nekoliko opcija politika među kojima balkanske države mogu birati:

- Ostaviti strane terorističke borce tamo
- Dozvoliti da ih procesuiraju sudovi Iraka ili SDF-a
- Oduzeti državljanstva stranim terorističkim borcima
- Nevoljko izvršiti repatrijaciju
- Aktivna repatriacija.¹³

Ostaviti strane terorističke borce tamo Prvu opciju preferira većina država u Evropi. Prema smjernicama koje je objavio UN u aprilu 2019. godine, države su primarno odgovorne za svoje državljanje.¹⁴ Međutim, evropske zemlje su u velikoj većini odbile da izvrše aktivnu repatrijaciju svojih državljanja. Usprkos visokom broju stranih terorističkih boraca iz Evrope, mnoge se vlade pretvaraju da to nije njihov problem. Možda se nadaju da će nestati, ali neće. Ostavljanje njihovih državljanova u kampovima i zatvorima izaziva tri velike bojazni. Ova opcija politike krši ljudska prava stranih terorističkih boraca, konkretnije pravo na pravično suđenje. Vrijeme provedeno u sirijskim kampovima i zatvorima u jako lošim sigurnosnim i socioekonomskim uslovima povećava rizik od dalje radikalizacije, potencijalnog puštanja ili bijega stranih terorističkih boraca.

Procesuiranje pred iračkim ili sudovima Sirijskih demokratskih snaga (SDF). Opći pristup u Evropi je da strani teroristički borci trebaju biti procesuirani u državi u kojoj su činili krivična djela; u ovom slučaju, u Siriji ili Iraku.¹⁵ U Evropi se ranije razmatrala i ideja o uspostavi međunarodnog tribunala.¹⁶ Francuska, uz ostale države, insistira na tome da se irački sudovi bave stranim terorističkim borcima iz Francuske.¹⁷ Zapravo, više od 20 Evropljana je već osuđeno u Iraku. Međutim, Irak i dalje podržava smrtnu kaznu i ne ispunjava međunarodne standarde za pravično suđenje.¹⁸ Irački sudovi nemaju zakonski okvir za međunarodne zločine, pa procesuiranje evropskih državljanova za zločine počinjene u Siriji za njih predstavlja izazov, koji se odnosi na većinu stranih terorističkih boraca. Druga opcija je osloniti se na Sirijske demokratske snage da one provedu suđenja, ali Autonomna uprava sjeverne i istočne Sirije (AANES), poznata i kao Rojava, gdje je pritvorena većina FTF, nije priznata država i stoga ne može procesuirati strane terorističke borce. SDF nema ni pravni kapacitet da

procesuira strane terorističke borce, niti može dati dozvolu za njihovo prebacivanje u države porijekla. To znači da Kurdska autonomna uprava (AANES) nema zakonsko pravo da se bavi stranim terorističkim borcima iz Evrope zbog statusa takvih sudskeih odluka.¹⁹

Oduzeti državljanstva stranim terorističkim borcima Nažalost, ovaj kontroverzni odgovor politike prisutan je u mnogim zapadnim državama i ne nudi dugoročno rješenje za ovaj problem. Među ostalima, UK, Kanada, Belgija i Nizozemska su oduzele državljanstva nekima od svojih boraca Islamske Države, a time i mogućnost povratka. Slučaj Shamime Begum, učenice iz Londona koja se udala za nizozemskog borca Islamske Države u Siriji privukao je veliki publicitet.²⁰ Još jedan FTF, poznat pod nadimkom "Jihadi Jack", izazvao je spor između Ujedinjenog Kraljevstva i Kanade.²¹ Jacku Lettsu, muškarcu sa dvojnim britansko-kanadskim državljanstvom koji je otpotovao u Siriju da se priključi Islamskoj Državi oduzeto je državljanstvo UK i ostalo mu je samo kanadsko; to se desilo usprkos činjenici da je rođen u Ujedinjenom Kraljevstvu, tamo se školovao, preobratio na islam i odatle otišao za Siriju.²² Primjenjujući ovaj pristup, zapadne vlaste šalju poruku: strani teroristički borci nisu naš problem. Ovom politikom se krše ljudska prava stranih terorističkih boraca i, što je još gore, dječa rođena u Siriji se lišavaju državljanstva i zaštite domovine njihovih roditelja.²³

Nevoljna repatrijacija. Ovaj odgovor politike je postao evidentan kroz nekoliko slučajeva stranih terorističkih boraca koji su pobegli iz kampova i zatvora u Siriji i došli do Turske, gdje su ih lokalni organi pritvorili.²⁴ Neki su pobegli iz kampova Ain Issa i al-Hol, dok neki nisu bili registrovani dok se nisu uspjeli izvući u Tursku. U drugim slučajevima, strani teroristički borci su već neko vrijeme u turskom pritvoru.²⁵ Turska je 2019. godine službeno objavila deportaciju

uhapšenih stranih terorističkih boraca sa zapada u njihove domovine, čak i onih kojima je oduzeto državljanstvo.²⁶ Turska je poticala ovaj proces jer ta zemlja nema nikakvog interesa u zadržavanju stranih terorističkih boraca iz Evrope na svojoj teritoriji. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Turske koji su objavljeni u medijima, ova zemlja je deportovala 2764 strana teroristička borca iz 67 različitih država od 2019. godine.²⁷ Taj broj uključuje FTF koji su otpotovali u Siriju da se priključe džihadističkim grupama kao što su IS i Front Al Nusra, ali i strance koji su otišli da se priključe kurdskim snagama. Od tog broja, 224 su poslana u države članice EU: 66 Francuza, 57 Nijemaca, 22 Nizozemaca, 14 Šveda i 7 Švicaraca.²⁸

Aktivna repatrijacija je najpoželjnija opcija za nevladine eksperte i istraživače. U njoj je naglašena potreba za procesuiranjem stranih terorističkih boraca zbog zločina počinjenih u Siriji. Također se fokusira na odgovornost država porijekla da poštuju ljudska prava i standarde pravičnog suđenja, kao i da osiguraju reintegraciju osoba u društvo. Međutim, ova opcija neminovno izaziva bojazni među donosiocima politika. Uz ostale strahove, vlade su zabrinute da bi strani teroristički borci mogli izvršiti terorističke napade, iako je zabilježen vrlo mali broj slučajeva povratništva u činjenju djela terorizma. Još jedna bojazan vezana je za blage kazne koje se izriču povratnicima sa stranih ratišta zbog nedostatka dokaza. Ovi aspekti dovode do nedostatka političke volje za aktivnu repatrijaciju. Procesuiranje FTF za zločine koje su zapravo počinili može uključivati: obična krivična djela kao što je ubistvo, terorizam, prekogranični organizirani kriminal, seksualna i rodno zasnovana krivična djela (ropstvo, trgovina ljudima) i međunarodna krivična djela. U proteklim godinama je nekoliko evropskih država (kao što su Francuska, Njemačka i Švedska) istraživalo

mogućnosti za procesuiranje stranih terorističkih boraca zbog prekograničnog organiziranog kriminala (vrbovanje, krijumčarenje oružja, falsificiranje dokumenata) u nastojanju da im izreknu strože kazne kako bi bile pravednije prema žrtvama.

Prihvatanje balkanskih povratnika sa stranih ratišta i njihovo procesuiranje u državama porijekla nije na političkom dnevnom redu ove regije. Istovremeno, njihove vlade imaju odgovornost da daju odgovor po nekoliko osnova: sigurnost, pravna, moralna i ljudska prava. Prvo, rizik da će još boraca IS pobjeći iz zatvora i kampova u Siriji predstavlja sigurnosnu prijetnju ne samo za tu regiju, nego i za Balkan i EU. Njihov produženi pritvor u Siriji ili Iraku stvara rizike od dalje radikalizacije i umrežavanja sa drugim pripadnicima IS.²⁹ Nekoliko Evropljana je uspjelo pobjeći iz kampa al-Hol od oktobra 2019. godine.³⁰ U kontekstu međunarodne sigurnosti, pitanje šta uraditi sa stranim borcima koji su u pritvoru na sjeveroistoku Sirije hitnije je nego ikad.³¹ Drugo, rezolucije UN-a UNSC2178³² i UNSC2396³³ državama daju dovoljan pravni osnov da provedu proces aktivne repatrijacije. Iz perspektive ljudskih prava, vlade su dužne braniti pravo svojih državljana na nepodvrgavanje mučenju, na pravično sudjenje, zaštitu djece rođene u ratu i osiguravanje dječjeg prava na razvoj.³⁴

POVRATCI I REPATRIJACIJA BALKANSKIH BORACA SA STRANIH RATIŠTA

Na Balkanu se mogu razlikovati dvoje grupe povratnika. Osobe koje su se vratile u regiju u periodu od 2012. do 2016. godine učinile su to dobrovoljno. Nakon ovih individualnih povrata, često su slijedila policijska hapšenja i procesuiranje, posebno poslije 2015. godine kada su države u regiji usvojile nove propise o

stranim borcima. U većini slučajeva, žene nisu optužene. Prema raspoloživim podacima, Kosovo i Bosna i Hercegovina su države s najvećim brojem povratnika koji su se dobrovoljno vratili u regiju (vidi Tabelu 2).

Tabela 2. Povratnici sa stranih ratišta na Kosovo i u Bosnu i Hercegovinu (2013. – 2016).

	Muškarci	Žene	Djeca
Kosovo	108	5	3
BiH	45	13	4

*Povratci nisu zabilježeni u 2017.; 1 muškarac i 3 djece su se vratili na Kosovo 2018., kao i 1 muškarac, 2 žene i 3 djece u BiH.³⁵

Ukupan broj povratnika sa stranih ratišta (vidi Tabelu 3) uključuje malu grupu osoba koje su vraćene u domovine iz ratne zone uz pomoć lokalnih institucija, SAD i Sirijskih demokratskih snaga (SDF). Nekoliko takvih operacija je izvršeno 2019. godine. Ukupno je 110 osoba obuhvaćeno repatrijacijom na Kosovu (4 muškarca, 32 žene i 74 djece), a 25 u BiH (7 muškaraca, 6 žena i 12 djece, od kojih je 11 rođeno u Siriji). Uz to je i Sjeverna Makedonija izvršila repatrijaciju jednog muškarca, jedne žene i dvoje djece početkom 2020. godine.³⁶

Tabela 3. Broj osoba koje su se vratile iz Sirije i Iraka po državama (2013. – 2020.).³⁷

Država porijekla	Muškarci	Žene	Maloljetnici
Kosovo	124	38	80
Albanija	30	7	8
S. Makedonija	73	1	2
Crna Gora	8	1	1
Bosna i Hercegovina	56	11	27
Srbija	9	1	2

Balkanske zemlje su odabrale različite pristupe pitanju stranih terorističkih boraca. Njihove odluke se zasnivaju na političkoj volji, kao i njihovim individualnim kapacitetima za procesuiranje, pritvor i reintegraciju. Države poput Bosne i Hercegovine i Kosova su poduzele korake na repatrijaciji i često se smatraju pozitivnim primjerima, naročito u poređenju sa zapadnom Evropom. Prepostavka u pozadini ovog pristupa je da vlade mogu kontrolirati ovo pitanje i da neće doprinositi daljoj radikalizaciji svojih državljanina tako što će ih ostaviti u sirijskim kampovima i zatvorima. Iako su zemlje sa naslijedjem sukoba na Balkanu bolje upoznate s potrebom za rješavanjem sigurnosnih bojazni, one također zavise od međunarodne saradnje i podrške SAD-a u procesu donošenja odluka o repatrijaciji.

U maju 2020. godine, u Siriji je bilo preko 460 stranih terorističkih boraca sa Balkana i njihovih članova porodice. Preko polovina je iz BiH, Albanije i sa Kosova. Samo 1/3 su muškarci, a skoro polovina tog broja su djeca (Tabela 4). Ove približne procjene pokazuju da se aktivnosti repatrijacije trebaju usmjeriti na potrebe djece i procjenu rizika od vraćanja čitave grupe u regiju.

Tabela 4. Broj osoba sa Balkana koje su pritvorene u kampovima i zatvorima u Siriji, po državama.³⁸

Država porijekla	Muškarci	Žene	Maloljetnici
Kosovo	46	8	43
Albanija	23	20	30
S. Makedonija	13	4	23
Crna Gora	3	4	2
Bosna i Hercegovina	39	43	133
Srbija	16	10	4

Kosovo je među rijetkim zemljama u Evropi koje su se opredijelile za aktivnu repatrijaciju povratnika sa stranih ratišta. Naglasak su stavili na obavezu repatrijacije, procesuiranja i rehabilitacije svojih državljanina. Za razliku od većine država u Evropi, pristup Kosova pokazuje političku volju i nastoji pokazati da institucije imaju kapacitet za upravljanje sigurnosnim rizikom.³⁹ U političkim narativima se koristi rječnik inkluzije, a ne isključivanja iz društva kad se govori o povratnicima sa stranih ratišta. Povratnici se nazivaju "državljanima" ili "Kosovarima" za razliku od evropskih država u kojima neki strani teroristički borci imaju doseljeničke korijene, a često i dvojno državljanstvo, te se stoga ne smatraju "pravim" državljanima vrijednim repatrijacije i reintegracije.⁴⁰ Međutim, u odnosu na zapadnoevropske države, manja je vjerovatnoća da će Kosovo kao mala, mlada, poslijeratna zemlja koja nije članica EU imati sve potrebne resurse za reintegraciju svojih povratnika sa stranih ratišta.

Oko 400 državljanina Kosova otputovalo je u Irak i Siriju u periodu između 2012. i 2016. godine. Među njima je 255 žena i djece.⁴¹ Velika operacija je izvršena u aprilu 2019. godine kada je Priština uz podršku SAD-a omogućila povratak 110 državljanina (32 žene, 74 djece i 4 muškarca).⁴² Smatra se da se u sirijskim kampovima i zatvorima i dalje nalazi 30 muškaraca, 49 žena i 8 djece sa Kosova.⁴³ U ratnoj zoni je rođeno oko 76 djece čiji je najmanje jedan roditelj porijeklom sa Kosova.⁴⁴ Ukupno su se 242 (124 muškarca, 38 žena i 80 djece) osobe vratile u zemlju, bilo individualno ili putem repatrijacije.⁴⁵ Sva četiri muškarca obuhvaćena velikom operacijom pritvorena su po povratku; trojica su u međuvremenu osuđena na zatvorske kazne u trajanju od šest mjeseci do 5,5 godina.⁴⁶

Repatrijacija djece iz Sirije zaslužuje posebnu pažnju, jer balkanske države sada pokazuju manje spremnosti da vrate sve maloljetnike u regiju. Najmanje 180 djece je i dalje u kampovima; neke su doveli roditelji, ali je većina rođena u zoni sukoba. BiH je prva među balkanskim zemljama po broju djece koja su napustila BiH sa svojim porodicama, ili su ih rodile majke porijeklom iz BiH u Siriji. U decembru 2019. godine, 24 bosanskih državljanina vraćeno je kući uz podršku SAD-a.

Muškarcima (7) se sudilo, a žene (6) i djeca (11) su uključeni u programe rehabilitacije. Ovaj broj je prilično mali u odnosu na ukupno 133, koliko ih je još uvijek u sirijskim kampovima. Odgovornost lokalnih vlasti na Balkanu ne završava se s repatrijacijom. U mnogim slučajevima djeca nisu registrovana i treba im rodni list i državljanstvo. Ovi izazovi mogu djelimično objasniti okljevanje država u regiji i općenito u Evropi da ubrzaju proces repatrijacije.

Tabela 5. Osuđujuće presude za terorizam, vrbovanje i učešće u borbama u zonama sukoba u Siriji i Ukrajini (2010. – 2020.).

Mjesto suđenja	Ukupno slučajeva	Mjesto činjenja krivičnog djela	Ukupne izrečene kazne (u godinama)
Bosna i Hercegovina	45	Domaći: 16 Sirija: 28 Ukrajina: 1	176
Albanija	12	Domaći: 3 Sirija: 9	146
Srbija	23	Sirija: 7 Ukrajina: 16	70
Crna Gora	2	Sirija: 1 Ukrajina: 1	1
Sjeverna Makedonija	29	Domaći: 11 Sirija: 18	164
Ukupno	111	Domaći: 30 Sirija: 63 Ukrajina 18	556

*Nedostaju podaci o Kosovu iz originalne baze podataka. Izvor: BIRN-ova regionalna baza podataka o terorizmu⁴⁷

PROCESUIRANI I OSUĐENI STRANI BORCI NA BALKANU

Balkanske države se suočavaju sa značajnim izazovima u postupanju sa povratnicima sa stranih ratišta i njihovim porodicama, koji su se vratili ili se njihov povratak očekuje. Razlozi uključuju nedostatak dokaza u mnogim slučajevima, spore sudske procese i izostanak sveobuhvatne rehabilitacije u zatvoru i izvan njega. Više od 160 osoba u regiji je u zatvoru zbog učešća u ratovima u Siriji ili Ukrajini.⁴⁸ Dok su

Srbija i Kosovo osudili najveći broj povratnika sa stranih ratišta, Sjeverna Makedonija i BiH imaju najveći broj osuđujućih presuda za domaći terorizam (vidi Tabelu 5). U Srbiji postoje velike razlike među presudama protiv povratnika koji su se borili u Siriji i onih koji su se borili u Ukrajini. U većini slučajeva, povratnicima sa ratišta u Ukrajini su izrečene uslovne presude ili kućni pritvor, dok su oni koji su se borili u Siriji osuđivani na zatvorske kazne u trajanju do 11 godina.⁴⁹ Prema BIRN-ovoj regionalnoj bazi podataka o terorizmu, u Crnoj Gori nema

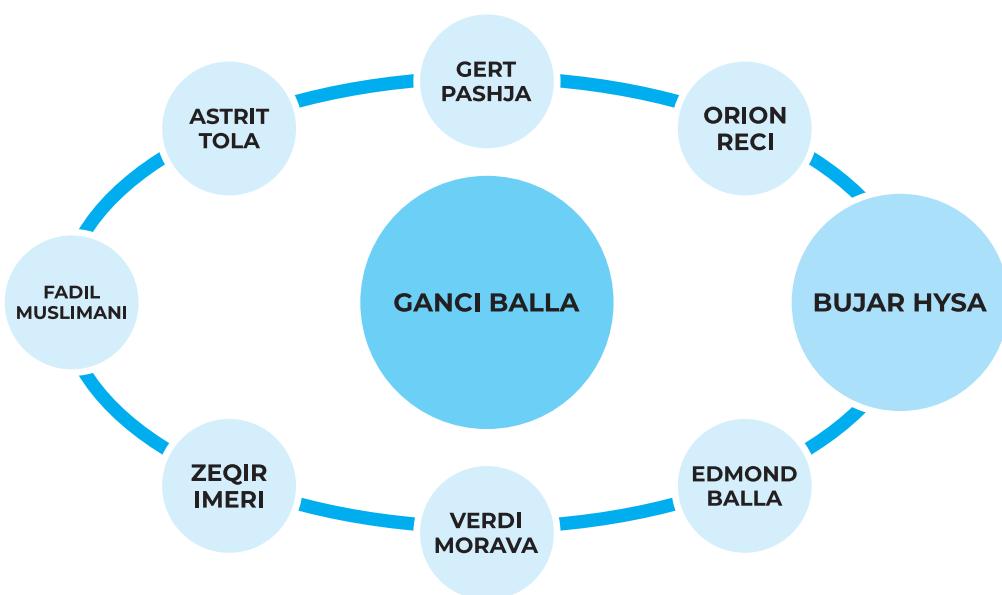
pravosnažnih presuda za domaći terorizam, a Albanija nema drugostepenih krivičnih presuda protiv povratnika sa stranih ratišta (podaci do jula 2020.).⁵⁰

Za većinu povratnika koji su se borili u siriskom ratu, ovo je prvi put da su krivično osuđivani. Podaci za BiH pokazuju da su počinioci ranije osuđivani u samo 4 od 28 slučajeva, dok u Srbiji i Crnoj Gori nijedna od osuđenih osoba nije ranije osuđivana. U vrlo malom broju slučajeva je osobama suđeno i za domaći terorizam i za učešće u stranom sukobu. U tom pogledu, izdvaja se Munib Ahmetspahić. On je 2013. godine osuđen zbog uništavanja dokaza nakon napada drugog osumnjičenog, Mevlida Jašarevića na Američku ambasadu u Sarajevu u oktobru 2011. godine. U aprilu 2019. godine, Ahmetspahić je osuđen na tri godine zatvora zbog odlaska u Siriju kao strani borac u periodu od 2013. i 2018. godine.⁵¹ Ahmetspahića je

sud kasnije proglašio "deradikaliziranim" jer je izrazio kajanje zbog odlaska na prvu liniju.⁵²

Ako pogledamo predmete vezane za rat u Siriji, postoji nekoliko prepoznatljivih obrazaca u procesiranju i osuđivanju. Kosovo je zauzelo sveobuhvatan pristup procesuiranju regrutera i vrbovanih osoba. Međutim, ovaj pristup je oštro kritikovan kao prilično performativan, a u nekim slučajevima i bez čvrstih dokaza o dje-lovanju osobe u raznoj zoni. Albanija je izrekla najduže zatvorske kazne pripadnicima "kruga vrbovanja" zbog slanja stranih terorističkih boraca u Siriju. Ono što lokalne sigurnosne agencije opisuju kao "krug vrbovanja" odnosi se na jednu ličnost od autoriteta koja je obavljala važne liderске funkcije u vrbovanju stranih terorističkih boraca iz Albanije, oslanjajući se na krug od osam saradnika koji su dijelili iste ideološke stavove (vidi Sliku 1).

Slika 1. Krug vrbovanja stranih terorističkih boraca iz Albanije.

Veličina krugova na Slici 1. pokazuje koncentraciju moći osoba koje šire radikalni uticaj, prema podacima lokalnih sigurnosnih agencija. Podaci koje je tužilaštvo prikupilo jasno pokazuju da

su dva samoproglašena imama, Balla i Hysa bili vođe, a ostali pripadnici mreže su obavljali različite funkcije podrške, uključujući finansiranje i omogućavanje.⁵³ Ovu grupu je 2016. godine sud

u Tirani osudio na 126 godina zatvora.⁵⁴ Grupa je proglašena krivom po optužbama za vrbovanje za terorizam, pozivanje na teroristička djela i poticanje mržnje.⁵⁵ Dok su svi pripadnici "kruga vrbovanja" dijelili iste ideološke stave, protiv četvorice su bile raspisane i međunarodne potjernice, što govori o značaju njihovog radikalnog uticaja na lokalnom nivou. Ipak, Tirana sporo procesuirala i osuđuje osobe koje su se vratile iz zone sukoba. U maju 2017. godine, Almir Daci, samoproglašeni imam iz Pogradeca u Albaniji osuđen je u odsustvu na 15 godina zatvora zbog vrbovanja stranih boraca, ali se nikad nije vratio iz Sirije i vjeruje se da je mrtav. Za razliku od njega, 45 drugih se vratilo u Albaniju u ranoj fazi procesa vrbovanja, još prije donošenja zakonodavstva o stranim borcima 2014. godine. Zato protiv ovih osoba nisu pokrenuti sudski postupci.

S druge strane, BiH se uz regrutere fokusirala i na strane terorističke borce, posebno u ranoj fazi povrata (2014.-2015.). Osobe koje su otplovale u Siriju da bi se priključile Islamskoj Državi ili Frontu Al Nusra Front po povratku su zatvorene. Pristup BiH je kritikovan zbog blagih kazni izrečenih povratnicima sa stranim ratišta: u prosjeku do dvije godine zatvora. Sudovi u BiH su izrekli ukupno 16 drugostepenih presuda u vezi sa vrbovanjem stranih boraca. Tako je 25 osoba osuđeno na 47 godina zatvora zbog odlaska ili pokušaja odlaska u ratnu zonu u Siriji ili vrbovanja ljudi na lokalnom nivou. Najduža zatvorska kazna u trajanju od 7 godina izrečena je Huseinu Bošniću koji bi trebao biti pušten 2021. godine. U devet predmeta, osam optuženih je osuđeno na jednogodišnje zatvorske kazne nakon priznanja krivnje.⁵⁶ Šest od sedam državljanova BiH koji su izručeni iz Sirije 2019. godine i dalje su u pritvoru. Bivšeg borca Islamske Države, Jasmina Keserovića, koji je pripadao ovoj grupi,

Sud BiH je osudio na 6 godina zatvora. Proglasen je krivim zbog odlaska u Siriju 2013. godine i priključivanja Islamskoj Državi.⁵⁷

U slučaju Kosova, većina stranih terorističkih boraca je procesuirana, a oni koji su osuđeni dobili su zatvorske kazne u trajanju od prosječno 3,5 godine.⁵⁸ Osobe koje su osuđene za vrbovanje stranih terorističkih boraca ili planiranje terorističkih napada osuđene su na zatvorske kazne u trajanju do 10 godina. Prema podacima Specijalnog tužilaštva na Kosovu, 171 osoba je optužena za terorizam, a 123 su osuđene u predmetima vezanim za terorizam. U odnosu na učešće u stranim ratovima, sudovi na Kosovu su donijeli presude po 87 optužnica, a najmanje 50 drugih predmeta je u toku.

Dostupni podaci pokazuju da raste broj žena optuženih pred kosovskim sudovima: **24 žene i 11 muškaraca** su optuženi za terorizam u periodu od septembra 2019. do februara 2020. godine. Međutim, njima se izriču blaže kazne nego njihovim muškim kolegama.⁵⁹ Sve povratnice su po povratku bile pod istragom.⁶⁰ Najmanje 20 je optuženo.⁶¹ Godine 2020., 16 žena je uslovno osuđeno nakon priznanja da su se pridružile terorističkoj grupi ili je organizirale i učestvovali u njenom djelovanju. Uslovne presude se kreću od dvije do tri godine.⁶² Ovaj sigurnosni odgovor odraz je društvenih predrasuda u utvrđivanju sigurnosne prijetnje koju povratnice mogu predstavljati. Na njega vjerovatno utiče pretpostavka da one nisu učestvovali u nasilju, čime se podcjenjuje djelovanje žena u vrbovanju stranih boraca i njihovo kasnije iskustvo u ratnoj zoni.⁶³

Generalno, stranim terorističkim borcima se u državama članicama EU izriču znatno duže zatvorske kazne nego na Balkanu. To se može djelimično objasniti individualnom procjenom prijetnje svake države, percepcijom o prijetnji

terorizma, kao i načinom definiranja stranih terorističkih boraca u političkom diskursu. Balkanske zemlje tretiraju pitanje stranih terorističkih boraca kao domaće sigurnosno pitanje, jer se tiče njihovih državljanina. Nakon puštanja iz zatvora, očekuje se njihova reintegracija u društvo iz kojeg potiču. S druge strane, mnoge države članice EU smatraju strane terorističke borce autsajderima, posebno one sa doseljeničkim korijenima. Posljednji teroristički napad u Beču, koji je počinio radikalizirani pojedinac doseljeničkih korijena samo je dodatno povećao interes i polarizirao rasprave o vjeri, integraciji i ideologiji u zapadnoj Evropi. Na ovaj politički diskurs mogu uticati prakse države u odnosu na procesuiranje i kažnjavanje.

Osim toga, procjena sigurnosnog rizika od povratnika sa stranih ratišta predstavlja ozbiljan izazov. Još je teže prosuditi da li osobe osuđene zbog učešća u stranom sukobu predstavljaju prijetnju nakon puštanja iz zatvora. Pored toga, brojni su pokušaji pojedinaca da oputuju u Siriju, ali nema dodatnih dokaza koji bi mogli dovesti do zakonskih posljedica. Na primjer, sudovi na Kosovu su obustavili postupke u 107 slučajeva pokušaja odlaska u Siriju. Kako je pažnja sigurnosnih institucija i eksperata usmjerena na povratnike sa stranih ratišta, ova dodatna grupa "neostvarenih boraca" ostaje nevidljiva kod procjene praksi u procesuiranju, kažnjavanju i rehabilitaciji.

IZAZOVI REINTEGRACIJE

Kao predvodnice u repatrijaciji svojih državljanina, balkanske zemlje se suočavaju sa sigurnosnim i socioekonomskim izazovima. Usprkos nastojanjima da riješe ovo pitanje, ima mnogo razloga za sumnju da krhke balkanske zemlje koje nisu članice EU posjeduju potrebne resurse za reintegraciju svojih povratnika džihadista.

Prakse kažnjavanja na Balkanu su možda izložene kritikama zato što su zatvorske kazne za strane terorističke borce kraće nego u državama članicama EU, ali duže zatvorske kazne nužno ne predstavljaju rješenje ako se ne kombiniraju dobro osmišljenim procesom rehabilitacije i integracije. To je još jedan izazov za regiju, jer su takve politike nove, često nedovoljno finansirane i slabo razrađene. S jedne strane, balkanskim zemljama nedostaje kapacitet i stručno znanje za reintegraciju povratnika sa stranih ratišta i njihovih porodica u lokalna društva; s druge strane, ideološke mreže koje su postale mjesto gdje se odvijaju procesi radikalizacije i vrbovanje stranih boraca i dalje su aktivne širom regije.

Na administrativnom nivou, države se bore da svojim povratnicima izdaju dokumente kojima se potvrđuje njihovo državljanstvo i mjesto prebivališta. To donosi ozbiljne sigurnosne izazove za lokalne sigurnosne institucije, uz druge bojazni koje se npr. odnose na socijalne službe. Osiguravanje pristupa zdravstvenoj zaštiti, vrtićima i školi predstavlja izazov koji pokazuje ograničenja lokalnih socijalnih ustanova u odgovoru na npr. specifične slučajeve osoba koje se vraćaju iz ratne zone. Vraćanje djece iz Islamske Države u školu ili iznalaženje mogućosti za njihove majke predstavlja izazov u zemljama sa visokom stopom nezaposlenosti, niskim nivoima obrazovanja i lošim socioekonomskim uslovima.

Ostale bojazni odnose se na kapacitet za prikupljanje i razmjenu obavještajnih i drugih podataka, upravljanje granicama i programe rehabilitacije u zatvorima. Budžetska ograničenja i limitirano stručno znanje mogu ograničiti i mogućnosti za organiziranje obuke za agencije za izvršenje zakona kako bi se osigurao fer i dosljedan tretman članova porodice povratnika iz IS.⁶⁴

ZAKLJUČAK

Čak i ako balkanske zemlje uspiju izvršiti repatrijaciju svi svojih državljana iz Sirije, postoje razlozi za sumnju u njihovu sposobnost da uspješno reintegriraju povratnike. Uz praktična ograničenja i oskudne resurse u nekim slučajevima, pitanje je da li se može ostvariti potpuna reintegracija stranih terorističkih boraca, te kako procijeniti rizik da će se neka osoba okrenuti kriminalu i nasilju i daljoj radikalizaciji zbog marginaliziranja i nedostatka boljih prilika.⁶⁵ Dakle, zemlje u regiji trebaju usmjeriti svoje napore na upravljanje rizikom i pažljivo analizirati ishode procesa repatrijacije u različitim fazama. Iako većina država članica EU primarno imaju na umu sigurnosnu prijetnju kada odluče da povratnike "ostave tamo", balkanske zemlje imaju priliku da počašu dobre prakse upravljanja rizikom iz kojih druge zemlje mogu učiti. Nije teško zamisliti da će mali broj osoba koje su se vratile iz Sirije nastaviti da se radikalizira i možda učestvovati u terorističkim aktivnostima u budućnosti. Međutim, ako saznaju za takve pojedince, sigurnosne agencije možda mogu spriječiti zavjere koje planiraju ili u čijem planiranju učestvuju povratnici sa stranih ratišta. Njihovo nadziranje je jedan od načina da se prati kako prijetnja s vremenom evoluira i da se osmisle odgovarajuće protumjere.

Veća sigurnosna bojazan odnosi se na izostanak repatrijacije povratnika sa stranih ratišta i njihovih porodica iz Sirije u kratkom roku. Neprihvatanjem svih svojih državljana, balkanske zemlje doprinose riziku od dalje radikalizacije tih osoba u sirijskim kampovima i zatvorima. Osim toga, njihov bijes i frustracija zbog izostanka pomoći iz domovine može potaknuti želju za osvetom i tako postati prijetnja regionalnoj i evropskoj sigurnosti. Sigurnosni eksperti i naučnici smatraju da su

osjećaj marginaliziranosti i nagomilanog gnjeva prema državama pokretači radikalizacije. Dakle, vladine odluke da ne pokrenu aktivnu repatrijaciju vjerovatno se koriste kao narativ u radikalizaciji da bi se opravdalo nasilje usmjereni prema Zapadu.⁶⁶

Što je najvažnije, repatriacija i reintegracija djece je moralna odgovornost vlada širom regije. Djeca koja su rođena u ratnoj zoni ili su ih tamo doveli roditelji predstavljaju rizičnu grupu i treba im posebna zaštita i pažnja. Starija djeca koja su već provela godine u kampovima posebno su ranjiva i vjerovatno podložna ideološkom uticaju IS, koji je i dalje vrlo prisutan među ljudima koji tamo žive.

Rizik od povratnika sa stranih ratišta i njihovih porodica ne može se u potpunosti iskorijeniti/eliminirati. Ipak, koraci koje su poduzimale balkanske države, posebno Kosovo i BiH, pokazuju da repatriacija predstavlja odgovorniji pristup problemu. Istovremeno, ima još mnogo posla na istragama, procesuiranju i integraciji povratnika sa stranih ratišta. Za to je potrebna bolja koordinacija među institucijama na državnom i regionalnom nivou, intenzivnije učešće civilnog društva i dugoročna strategija rehabilitacije.

ENDNOTE

- 1 Vlado Azinović i Edina Bećirević, "Igra čekanja – procjena i odgovor na prijetnju povratka stranih boraca na Zapadni Balkan" (Sarajevo: Vijeće za regionalnu saradnju, 2017.).
- 2 Vlado Azinović, "Rehabilitation and Reintegration of Returning Foreign Terrorist Fighters (RFTFs) and Their Families in the Western Balkans" (Global Community Engagement and Resilience Fund (GCERF), 2020), <https://www.gcerf.org/wp-content/uploads/2015/12/GCERF-RNA-Western-Balkans-final.pdf>.
- 3 UN, "OHCHR | Syria: UN Experts Urge 57 States to Repatriate Women and Children from Squalid Camps," 8. februar 2021., <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=26730&LangID=E>.
- 4 Mehra Tanya, The State & FTFs With Islamist & Right-Wing Extremist Backgrounds | Tanya Mehra, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=koyh4iBhL-g>.
- 5 Thomas Renard i Rik Coolsaet, "From Bad to Worse: The Fate of European Foreign Fighters and Families Detained in Syria, One Year after the Turkish Offensive" (Kraljevski institut za međunarodne odnose Egmont, 2020.).
- 6 Renard i Coolsaet.
- 7 Renard i Coolsaet.
- 8 Mehra Tanya, The State & FTFs With Islamist & Right-Wing Extremist Backgrounds | Tanya Mehra.
- 9 Andrew Silke i Tinka Veldhuis, "Countering Violent Extremism in Prisons: A Review of Key Recent Research and Critical Research Gaps," *Perspectives on Terrorism* 11, no. 5 (31. oktobar 2017.), <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/640>.
- 10 "Prisons and Terrorism: Radicalisation and De-Radicalisation in 15 Countries | START.Umd.Edu," <https://www.start.umd.edu/publication/prisons-and-terrorism-radicalisation-and-de-radicalisation-15-countries>.
- 11 Rajan Basra i Peter R Neumann, "Extremist Offender Management in 10 European Countries" (Međunarodni centar za proučavanje radikalizacije (ICSR), 2020.).
- 12 Basra i Neumann.
- 13 Mehra Tanya, The State & FTFs With Islamist & Right-Wing Extremist Backgrounds | Tanya Mehra.
- 14 "Key Principles for the Protection, Repatriation, Prosecution, Rehabilitation and Reintegration of Women and Children with Links to United Nations Listed Terrorist Groups" (Ujedinjene nacije (UN), april 2019.), https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org/counterterrorism/files/key_principles-april_2019.pdf.
- 15 Renard i Coolsaet, "From Bad to Worse: The Fate of European Foreign Fighters and Families Detained in Syria, One Year after the Turkish Offensive"; Dan Sabbagh, "Syrian Kurds to Put Isis Fighters from Dozens of Countries on Trial," the Guardian, 6. februar 2020., <http://www.theguardian.com/world/2020/feb/06/syrian-kurds-to-put-isis-fighters-from-dozens-of-countries-on-trial>.
- 16 Helen Warrell, "Sweden Proposes International Tribunal to Try Isis Fighters," 19. maj 2019., <https://www.ft.com/content/9086250e-7802-11e9-bbad-7c18c0ea0201>.
- 17 "French Islamic State Members Sentenced to Death in Iraq," BBC News, 27. maj 2019., sec. Middle East, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48414670>.
- 18 Mehra Tanya, The State & FTFs With Islamist & Right-Wing Extremist Backgrounds | Tanya Mehra.
- 19 Renard i Coolsaet, "From Bad to Worse: The Fate of European Foreign Fighters and Families Detained in Syria, One Year after the Turkish Offensive."
- 20 "Who Is Shamima Begum and How Do You Lose Your UK Citizenship?" BBC News, 2. mart 2021., sec. Explainers, <https://www.bbc.com/news/explainers-53428191>.
- 21 "Jihadi Jack: IS Recruit Jack Letts Loses UK Citizenship," BBC News, 18. avgust 2019., sec. UK, <https://www.bbc.com/news/uk-49385376>.
- 22 "Jihadi Jack' Letts Stripped of British Citizenship by Home Office," Sky News, <https://news.sky.com/story/jihadi-jack-stripped-of-uk-citizenship-sky-sources-11788024>.
- 23 Asya Metodieva, "Europe's State of Denial About Islamic State Returnees," Njemački Maršalov fond Sjedinjenih Država, 7. novembar 2019., <https://www.gmfus.org/blog/2019/11/07/europe-s-state-denial-about-islamic-state-returnees>.
- 24 Linus Gustafsson i Magnus Ranstorp, "Swedish Foreign Fighters in Syria and Iraq" (Švedski Univerzitet za odbranu, 2017.).
- 25 Renard i Coolsaet, "From Bad to Worse: The Fate of European Foreign Fighters and Families Detained in Syria, One Year after the Turkish Offensive."
- 26 "Turkey Begins Repatriating Western ISIS Militants," NBC News, <https://www.nbcnews.com/news/world/turkey-begins-repatriating-western-islamic-state-fighters-n1079891>.
- 27 DAILY SABAH, "Turkey Deported 2,764 Foreign Terrorist Fighters since 2019," Daily Sabah, 21. mart 2021., <https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/turkey-deported-2764-foreign-terrorist-fighters-since-2019>.
- 28 SABAH.
- 29 Renard i Coolsaet, "From Bad to Worse: The Fate of European Foreign Fighters and Families Detained in Syria, One Year after the Turkish Offensive."
- 30 Renard i Coolsaet.
- 31 Metodieva, "Europe's State of Denial About Islamic State Returnees."
- 32 Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija, "Rezolucija 2178 (2014)," 24. septembar 2014., https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2015/06/SCR-2178_2014_EN.pdf.
- 33 Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija, "Rezolucija 2396 (2017)," 21. decembar 2017., [https://undocs.org/pdf?symbol=en/S/RES/2396\(2017\)](https://undocs.org/pdf?symbol=en/S/RES/2396(2017)).
- 34 "Geneva Conventions and Their Additional Protocols," https://www.law.cornell.edu/wex/geneva_conventions_and_their_additional_protocols.
- 35 Azinović, "Rehabilitation and Reintegration of Returning Foreign Terrorist Fighters (RFTFs) and Their Families in the Western Balkans."
- 36 Azinović.
- 37 Azinović.
- 38 Azinović.
- 39 Mreža svijesti o radikalizaciji, "Study Visit: Returned Women and Children - Studying an Ongoing Experience On the Ground" (Priština, Kosovo: Mreža svijesti o radikalizaciji, decembar 2019.), https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/networks/radicalisation Awareness_network/ran-papers/docs/ran_study_visit_kosovo_11_10122019_en.pdf.
- 40 Teuta Avdimetaj i Julie Coleman, "What EU Member States Can Learn from Kosovo's Experience in Repatriating Former Foreign Fighters and Their Families" (Institute za međunarodne odnose Clingendael u Nizozemskoj, maj 2020.), https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-06/Policy_Brief_Kosovo_experience_repatriating_former_foreign_fighters_May_2020.pdf.

- 41 "Unpacking Kosovo's Response To Returnees from the War Zones in Syria and Iraq" (Kosovo: Kosovski centar za sigurnosne studije (KCSS), januar 2020.), http://www.qkss.org/repository/docs/violent-extremism-eng_978757.pdf.
- 42 Ministria e Drejtësisë, "Minster Tahiri: A Second Chance for Life for Children - Suspects Shall Face Justice," posjećeno 21. aprila 2021., <https://md.rks-gov.net/page.aspx?id=2,15,2000>.
- 43 "Kosovo Says 110, Including Four IS Fighters, Repatriated From Syria," <https://www.rferl.org/a/kosovo-relatives-is-fighters-return-from-syria/29892911.html>.
- 44 Kujtim Bytyqi i Sam Mullins, "Returnee Foreign Fighters from Syria and Iraq: The Kosovan Experience," 8. avgust 2019., <https://ctc.usma.edu/returnee-foreign-fighters-syria-iraq-kosovan-experience/>.
- 45 Bytyqi i Mullins.
- 46 Xhorxhina Bami, "Repatriated Kosovo Woman Found Guilty of Joining ISIS," *Balkan Insight*, 9. januar 2020., <https://balkaninsight.com/2020/01/09/another-repatriated-kosovar-pleads-guilty-to-belonging-to-isis/>.
- 47 "Regionalna baza podataka o terorizmu i stranim borcima," <https://terorizam.detektor.ba/>.
- 48 Fatjona Mejrdini et al., "Balkan States Find Prosecuting Terrorism a Challenge," *Balkan Insight*, 6. juli 2020., <https://balkaninsight.com/2020/07/06/balkan-states-find-prosecuting-terrorism-a-challenge/>.
- 49 Mejrdini et al.
- 50 Mejrdini et al.
- 51 Mejrdini et al.
- 52 Albina Sorguc, "In Bosnia's First 'Deradicalised' Syria Fighter, Limited Lessons," *Balkan Insight*, 23. januar 2020., <https://balkaninsight.com/2020/01/23/in-bosnias-first-deradicalised-syria-fighter-limited-lessons/>.
- 53 Glavno tužilaštvo, Republika Albanija, "Optužnica br. 100 (51005-00202-76-2016)," 30. novembar 2016.
- 54 Aleksandra Bogdani, "Albania Faces 'Jihadi Fighters in the Shadows' Threat," *Balkan Insight*, 23. mart 2016., <https://balkaninsight.com/2016/03/23/albania-faces-jihadi-fighters-in-the-shadows-threat-03-21-2016/>.
- 55 Glavno tužilaštvo, Republika Albanija, "Optužnica br. 100 (51005-00202-76-2016)."
- 56 Mejrdini et al., "Balkan States Find Prosecuting Terrorism a Challenge."
- 57 Marija Tausan, "Bosnia Jails Extradited ISIS Fighter Kesarovic for Six Years," *Balkan Insight*, 25. februar 2021., <https://balkaninsight.com/2021/02/25/jasmin-kesarovic-sentenced-to-six-years-for-fighting-in-syria/>.
- 58 Bytyqi i Mullins, "Returnee Foreign Fighters from Syria and Iraq."
- 59 Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija, "Privremena administrativna misija Ujedinjenih nacija na Kosovu," 31. mart 2020., <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s-2020-255.pdf>.
- 60 Blerta Begisholli, "Kosovo Detains More Returnees From Syrian Battlefields," *Balkan Insight*, 24. april 2019., <https://balkaninsight.com/2019/04/24/kosovo-detains-more-returnees-from-syrian-battlefields/>.
- 61 Ezel Sahinkaya, Rikar Hussein i Edlira Bllaca, "Why Is Kosovo Taking Home Islamic State Members? | Voice of America - English," 15. januar 2020., sec. Extremism Watch, <https://www.voanews.com/extremism-watch/why-kosovo-taking-home-islamic-state-members>.
- 62 Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija, "Privremena administrativna misija Ujedinjenih nacija na Kosovu."
- 63 Avdimetaj i Coleman, "What EU Member States Can Learn from Kosovo's Experience in Repatriating Former Foreign Fighters and Their Families."
- 64 Metodieva, "Europe's State of Denial About Islamic State Returnees."
- 65 Vera Mironova, "The Challenge of Foreign Fighters. Repatriating and Prosecuting ISIS Detainees." (Centar za politike MEI, januar 2021.), <https://www.mei.edu/publications/challenge-foreign-fighters-repatriating-and-prosecuting-isis-detainees>.
- 66 Avdimetaj i Coleman, "What EU Member States Can Learn from Kosovo's Experience in Repatriating Former Foreign Fighters and Their Families."

www.atlantskainicijativa.org